

УДК 811.161.2'373.2:27-36]:398.91(477.83/.86)

doi: <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2019.71.10333>

ГАГІОНІМНИЙ ПРОСТІР ПАРЕМІЙНОГО КОРПУСУ “ГАЛИЦЬКО-РУСЬКИХ НАРОДНІХ ПРИПОВІДОК” ІВАНА ФРАНКА

Галина Тимошик

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра української мови імені професора Івана Ковалика,
вул. Університетська, 1 / 234, Львів, Україна, 79001,
тел. (0 322) 239 47 17
email: halyna.tymoshyk@gmail.com*

Розглянуто мікротексти паремій лексикографічного збірника Івана Франка, що містять гагіономени. Зважаючи на те, що гагіонічний простір паремійного корпусу “Галицько-руських народніх приповідок” є доволі об’ємний, для опрацювання відібрали лише ті примівки, що мають у своїй структурі найменування святих жінок. З-поміж проаналізованих мікротекстів, низка примівок репрезентує прояви священної пародії (parodia sacra), яка реалізується в гагіографічних травестіях, псевдогагіонімах, псевдогагіонімах-соматизмах. Оскільки культ святих передбачає певні дні в річних календарях католицької та православної церков для їхнього вшанування, то до аналізу залучаємо й геортоніми.

Ключові слова: приповідка/паремія, мікротекст приповідки/паремії, притекстовий коментар, гагіонім, гагіономен, гагіоандронім, гагіогіонім, псевдогагіонім, псевдогагіоандронім, псевдогагіогіонім, псевдогагіонім-соматизм, геортонім.

Вступні завваги. Важливим сегментом релігійного життя ортодоксальної християнської релігійної спільноти є пошанування святих людей (апостолів, пророків, мучеників), які, пройшовши крізь складні випробування, драматично завершили своє життя, однак не зрадили постулатам обраної віри, і з огляду на це, були та залишаються моральними авторитетами для численних вірян у різні часи.

У річних календарях католицької та православної церков відображені головні християнські свята Господнього та Богородичного циклів. Окрім означених, важливим компонентом церковних іменословів є найменування святих, вшанування яких має давню традицію та реалізується впродовж річного календарного циклу в численних святах на їхню честь. Попри усталені Західною та Східною Церквами переліки гагіономенів, кожна етнокультурна спільнота формує власні мартирологи, щоразу доповнюючи їх найменуваннями своїх святих, які, пройшовши крізь призму канонізації, введені до сонму святих.

Упродовж двохтисячолітньої історії існування християнства сформувалася практика вибору імені, що диференціювалася згідно з традиціями церков західного та східного обрядів. У новому часі й протестантські церкви різних деномінацій запропонували свої підходи до вибору імен. Біблісантропоніми та гагіоніми поповнили, а подекуди й значно замінили собою іменники тих народів, які прийняли християнство.

Вивченню мовних одиниць генетично пов’язаних зі сакральною сферою присвячено мовознавчі праці: Алли Коваль, Надії Бабич, Марії Скаб, Петра Мацьківа, Тетяни Вільчинської. Попри те, що “Галицько-руські народні приповідки”

Івана Франка були об'єктом багатьох філологічних студій, поза увагою дослідників залишається значний обсяг мовного матеріалу, пов'язаного з релігійною тематикою.

У статті проаналізовано мікротексти паремій лексикографічного збірника Івана Франка, що містять у своїй структурі найменування святих жінок, та репрезентовано їхній лінгвокраїнознавчий потенціал. Реалізація мети передбачає вирішення низки завдань: 1) окреслити та систематизувати метамову опису, що передбачає введення нових термінів для диференціації гагіономенів; 2) виокремити та класифікувати примівки, що містять найменування святих, де особливу увагу зосередити на мікротекстах, що є проявами священної пародії; 3) представити лінгвокраїнознавчу специфіку гагіономенів та геортонімів, яка передбачає означення їхньої важливості для історії, релігії, світогляду української етнокультурної спільноти.

Стаття є логічним продовженням попередніх студій, які стосуються сакральної сфери, представленої в “Галицько-руських народніх приповідок” Івана Франка [5; 6; 7].

1. Гагіоніми в системі наукових студій. У науковому обігу для позначення найменування святого широко використовується термін *агіонім*, який неточно відтворює автентичне звучання твірного компонента; йдеться про густий придих у твірному слові “*ἅγιος* – священний, освячений, святий” [11: 20]. З огляду на це, вважаємо доречним відтворювати означений термін як *гагіонім* та подібно й похідні, як-от: *гагіонімний*.

Аналізуючи гагіономени паремійного корпусу Івана Франка, дійшли висновку, що для чіткого окреслення метамови опису доцільно запропонувати терміни, які розрізнятимуть гагіоніми за гендерною ознакою, зокрема: *гагіогінонім* – найменування святої жінки (*ἅγιος* + *γυνή* + *ὄντι*), де “(ἡ) γυνή, γυναικός – жінка” [11: 336] та *гагіоандронім* – найменування святого чоловіка (*ἅγιος* + *ἀνὴρ* + *ὄντι*), де “(ὁ) ἀνὴρ, ἀνδρός – чоловік” [11: 148]. Така диференціація є необхідною, адже одним із підходів вивчення святості в сучасних лінгвістичних та культурологічних студіях є дослідження гендерного спрямування [9: 9].

Проаналізований матеріал дав підстави виокремити групу гагіономенів, що утворилися на основі пародіювання, гумористичного потрактування гагіографічного фрагменту чи травестування житійної літератури. Уважаємо, що для означення несправжніх імен святих доречно використовувати термін *псевдогагіонім* (*ψευδής* + *ἅγιος* + *ὄντι*), що є гіперонімом щодо *псевдогагіогіноніма* – найменування несправжньої святої, та *псевдогагіоандроніма* – найменування несправжнього святого. У лексикографічному збірнику Івана Франка знаходимо приклади псевдогагіонімів, що виникли на основі онімізації апелятивів-соматизмів. Для означення цих номінацій використовуємо термін *псевдогагіонім-соматизм*.

2. Гагіоніми в мікротекстах “Галицько-руських народніх приповідок” Івана Франка. У статті розглянуто мікротексти паремій “Галицько-руських народніх приповідок” Івана Франка, що містять найменування святих жінок – гагіогіноніми, які порівняно з найменуваннями святих чоловіків – гагіоандронімами, лише поодинокі представлені в паремійному корпусі лексикографічного збірника Івана

Франка. Для опрацювання відібрано 22 мікротексти паремій лексикографічного збірника Івана Франка, що містять найменування святих жінок, які розташовані в 13 словникових статтях: **Анця**. 1; **Анна**. 1, 3; **Варвара**. 1, 2, 3; **Варварити**. 1; **Варгуля**. 1; **Великий**. 11; **Г-ця**. 21, 22; **Євдока**. 1, 2; **Марія**. 1; **Савити**. 1, 2, 3; **Сенька**. 1; **Танька**. 1; **Явдока (Євдокія)**. 1, 2, 3.

Окрім гагіонімів до аналізу залучаємо й геортоніми, які репрезентують важливий компонент культу святого, зокрема, день його пошанування в церковних календарях Західної чи Східної Церков. З-поміж відібраних примівок виокремлюємо мікротексти, що містять геортоніми: **Варвара**. 1; **Варварити**. 1; **Євдока**. 1, 2; **Савити**. 1, 2, 3; **Явдока (Євдокія)**. 1, 2, 3.

2.1. Свята-великомучениця Варвара/Свята Варвара Великомучениця.

Свята Варвара – діва, ранньохристиянська мучениця, “страчена, згідно з переданням, у Єгипті за часів репресій проти християн на початку 4 ст. [...]; єдина донька заможного язичника Діоскура” [22: 59]. Намагаючись вберегти доньку від численних прихильників, Діоскур “будує для неї високу вежу (фольклорний мотив діви на вежі, що фігурує в легенді про Асенеф, у гностичній легенді про Єлену, супутницю Симона Мага, та в ін.)” [22: 59]. Згодом, довідавшись про те, що донька прийняла християнство, він віддає її тогочасній владі, яка жорстоко переслідувала християн. Після численних тортур батько власноручно вбиває доньку, відтявши їй голову. Варто зауважити, що численні життєписи святої Варвари ґрунтуються на доволі суперечливих легендах та переказах. Дискутивним є питання місця народження святої. Зокрема “грец[ькі] гагіографи називають три можливі місця народження святої – Антіохію, Геліополь (в Пафлагонії) і Нікомідію. Лат[инські] життєписи В[арвари] додають до цього списку Тоскану” [13: 826]. З огляду на це, в гагіографічній, релігійній та довідковій літературі натрапляємо на такі найменування святої, які містять відтопонімний копонент: *свята Варвара Нікомідійська, свята Варвара Ілліопольська/Геліопольська*.

Свята Варвара є шанованою у Західній та Східній Церквах. Зокрема, в Західній Церкві пошанування святої розповсюдилося “на початку VII ст. та набуло особливого розвитку в XI–XII ст.” [13]. На початку XII ст., а саме 1108 році мощі святої Варвари були перенесені до Києва. Їх привезла до Києва майбутня дружина великого київського князя Святополка Ізяславовича Варвара, родичка візантійського імператора Алексія Комнина (Ἀλέξιος Ἀ΄ Κομνηνός). Приїхавши на нове місце свого побутування, вона взяла з собою “мощі своєї покровительки св. Варвари” [12: 433], які згодом “поклали в Золотоверхому Михайлівському монастирі” [15: 168–169]. Варто зауважити, що його спорудив у 1108–1113 роках її чоловік, Святополк Ізяславович (Михайло), внук Ярослава Мудрого, на честь свого ангела – Михайла. У 30-х роках XX ст. Михайлівський Золотоверхий собор було знищено радянською владою. Після руйнування храмового комплексу “мощі св. Варвари 1935 перенесено до Андріївської церкви, а після закриття останньої на поч[атку] 1960 рр. – до Володимирського собору, де вони зберігаються у правому притворі й нині” [12: 433].

Святу Варвару пошановують як захисницю від раптової та насильницької смерті [13: 826]. Ще однією властивістю святої є “дар рятувати від бурі на морі та від вогню на суші” [15: 169]. Крім того, святу вважають “покровителькою артилерії” [15: 169] та “заступницею гірняків-шахтарів у всіх слов’ян-католиків” [16: 287; 12: 826].

У лексикографічному збірнику Івана Франка натрапляємо на мікротекст паремії, що містить гагіогіонім “Свѣта Варвара”: **Варвара**. 3. Свѣта Варвара по світі брикала. (Бабух.). Примівка в формі мудрованя. [Ф. 1910: 396]. Означена паремія належить до переліку мікротекстів, які є проявами священної пародії (*parodia sacra*), і буде проаналізована згодом.

Також у паремійному корпусі “Галицько-руських народніх приповідок” натрапляємо на жартівливу паремію, у якій згадано *геортонім* – день святої Варвари: **Варвара**. 1. Кому Варвари, а міні лоб нарвали. (Дар.). В селі на Варвари був празник, а якийсь бідолаха попав ся в бійку і потерпів. Приповідкою характеризують невдатника, що здобуває прикрости або шкоди там, де інші веселять ся або користають [Ф. 1901: 136].

День вшанування святої великомучениці Варвари (грец. *Αγία Βαρβάρα ἡ Μεγαλομάρτυς*) припадає на 17 грудня (за юліянським календарем) – 4 грудня (за григоріанським календарем).

Геортонім має низку варіативних найменувань, що використовуються в офіційно-релігійній сфері: *день Варвари Великомучениці* [3: 34]; *день святої Варвари* [4: 53] / *день Святої Варвари* [10: 66]; та в релігійно-побутовій (так звані народні назви) *Варварин день* [23: 47]; *Варвари* [3: 34].

Варто зауважити, що “народний культ св[ятої] Варвари відомий всім слов’янам, але найяскравіше він виражений у півд[енних] слов’ян” [16: 287]. День святої Варвари, згідно з матеріалами студій Олекси Воропая, це – “день повороту на весну” [3: 34]; “у народі є прикмета, що цього дня настає зимова погода” [23: 47].

Ксенофонт Сосенко, аналізуючи передріздвяний цикл українських свят, зазначає, що “про день св[ятої] Варвари нема докладних етнографічних записок”, окрім двох заміток Михайла Грушевського: “1) народну фразу “св. Варвара ночи урвала, дня приточила” і “2) що се день офіційного зготовлення й варення вареників, т.є. пирогів задля зближаючихся свят: а разом з днем св. Николая варення пива для свята Збору (II день Різдва)”” [4: 53]. На думку дослідника, “перша нотатка вказувалаби на солярну орієнтацію народу [...]; а така орієнтація при люнарних мотивах староукраїнських свят та колядок і щедрівок вказувала би на чуже її походження, може іранське, або вавилонське” [4: 53]. Що ж до другої примітки, то “у маловажній на перший погляд містерії варення пирогів, я виджу велику містику люнарну” [4: 53].

У день святої Варвари існували певні заборони/табу, “пов’язані з забезпеченням родючости, здоров’я і захисту від хворіб” [16: 289]. Як свідчать етнографічні матеріали, “в день Великомучениці Варвари гріх прати, білити і глину місити. “Можна тільки вишивати та нитки сукати...”” [3: 34]. Олекса Воропай,

зазначає, що “беручись до вишивання дівчата христились і шептали: “Свята Варвара золотими нитками Ісусові ризи шила і нас навчила”” [3: 34].

Варто зауважити, що свято Варвари в народній свідомості об’єднане зі святом Сави та Миколая. Ці три свята утворюють “єдиний комплекс ритуально відзначених днів” [16: 287]. Від дня святої Варвари “починається цикл зимових свят, спрямованих на забезпечення добробуту наступного року, що містять дії що викликають родючість, гадання про найближче майбутнє, пошанування першого відвідувача – полазника, охоронні ритуали від хворіб (віспи, чуми) та ін.” [16: 287]; “на другий день – преподобного Сави, а на третій – Миколая. На Україні в цей час звичайно випадають великі сніги, починаються “справжні” морози, замерзають ріки” [3: 34]

У паремійному корпусі “Галицько-руських народніх приповідок” Івана Франка натрапляємо на низку відонімних дієслів, що репрезентують структурно-семантичний словотвірний тип з суфіксом -и- [2; 8]. Відгеортонімні дієслова: *варварити*, *євдошити*, *савити* номінують “процес святкування з нагоди дня вшанування певної святої чи святого”, а саме: святої Варвари, святої Євдокії (Явдохи) та святого Сави. Означені геортоніми позначають “малі, церковні свята”, у які дозволено виконувати нескладну господарську, а зосібна, жіночу роботу – ткати полотно. У лексикографічному збірнику вміщено паремії: **Варварити**. 1. Як би не варварила і не савила, то би по величідни кросен не ставила. (Мшан.). Сьв. Варвари (д. 4 грудня) і сьв. Сави (д. 5 грудня) – малі, церковні свята, в які можна робити, особливо прядсти. Лїнива господиня, що не пряде в ті й подібні свята, не витче свого полотна в великім постї і мусить ткати весною, коли настає огородова робота [Ф. 1901: 136]; **Савити**. 1. Було не савити та не варварити, а сісти та три веретена напарити. (Наг.). Сави і Варвари – церковні свята Сави 5, Варвари 4 грудня, в які деякі жінки прядуть. Докоряє чоловік жінці, що не прядла в ті свята. Пор. Даль I, 301 [Ф. 1909: 56]; **Савити**. 2. Не савити, не варварити, не євдошити, но куделю ковдошити. (Доброс.). Свято Євдокії, також церковне, припадає на 1. Марта. Чоловіки нераз забороняють жінкам обходити ті свята [Ф. 1909: 56]; **Савити**. 3. Хто савит і варварит, той починок не напарит. (Наг.). Хто в ті свята святкує, той не напряде в ті дни нічого [Ф. 1909: 56], де означені похідні утворення вжито в гумористичному аспекті. Респонденти, здебільшого йдеться про чоловічу аудиторію, акцентують увагу на тому, що жінкам слід уникати святкування з нагоди дня цих святих та виконувати роботу, дозволену в часі цих свят (йдеться про тканиня): “три веретена напарити”, “куделю ковдошити”. У притекстових коментарях до паремії – **Савити**. 2, – упорядник зазначає, що в тогочасному патріархальному суспільстві “чоловіки нераз забороняють жінкам обходити ті свята”, де обходити – *діал.* “святкувати” [18: 600].

З часу прийняття християнства жіноче ім’я Варвара ввійшло в український іменник, витворивши кілька десятків похідних утворень: Варваронька, Варварочка, Варваруся, Варваруня, Варварушка, Варварця, Варварчик, Вареня, Варенятко,

Вáрочка, Варúнця, Варúнчик, Варúня, Варúсечка, Варúся, Варúшка, Вáрця, Вáрчик; Варвáрище, Варвáрисько, Варварúха, Варéха, Варіще тощо [19: 57]. В антропонімному корпусі мови також знаходимо низку матронімічних прізвищ, похідних від цього імені, як-от: Варварич “утв[орене] за допомогою суф. -ич”; Варварук “утв[орене] за допомогою суф. -ук”, Варварчин; “утв[орене] з субстантивованого присв. прикметника з суф. -ин” [20: 128]. В “Антології знаків української етнокультури” Віталій Жайворонок зауважує, що Варвара “українізоване християнське жіноче ім’я; здавна у народі символізує надмірну цікавість (“Цікавій Варварі носа одірвали”)” [10: 66].

У паремійному корпусі “Галицько-руських народніх приповідок” Івана Франка натрапляємо на гумористичний мікротекст паремії, у якій згадано антропонім Варвара в гіпокористичній формі – *Варварка* (римують зі словом “шкварки”): **Варвара**. 2. Пішов до Варварки, надибав шкварки. (Замул.). Жартують із парубка, що женить ся з старшою дівкою, мовляв, замість солонини бере самі вишкварки [Ф. 1901: 136]. У притекстових коментарях упорядник зазначає, що так насміхаються над парубком, який обрав, на думку соціуму, негідну собі пару – “старшу дівку”.

2.2. Преподобна мучениця Євдокія/Свята Євдокія (Явдоха). Свята Євдокія (Явдоха) – ранньохристиянська мучениця і свята II століття [17: 172] з Сирії, яка мешкала в Геліополі (Килисія), та була, за переказами, настоятелькою монастиря. Влада переслідувала святу за її причетність до християнства. У 120 році святу Євдокію стратили, зарубавши мечами.

День вшанування святої преподобної мучениці Євдокії припадає на 1 березня (за юліанським календарем) – 14 березня (за григоріанським календарем).

Геортонім має низку варіативних найменувань, що використовуються в офіційно-релігійній сфері: *день преподобної мучениці Євдокії* [3: 229; 4: 53], *день пам’яті Святої Євдокії (Явдохи)* [10: 699]; та в релігійно-побутовій (так звані народні назви) *Явдо́хи (Євдокі́) день* [10: 699]; *Явдохи* [3: 229; 23: 47].

День святої Євдокії (Явдохи) за народним потрактуванням – “перший день весни” [3: 229]. У примівці: **Явдока (Євдокія)**. 1. До сьветої Євдоки лежить сніг на боки. (Явор.). Церковне свято Євдокії припадає д. 1. марта [Ф. 1910: 359], – ідентифіковано свято як початок відліку весни. Зі слів Віталія Жайворонка “Святу Євдокію називають ще Веснівкою, бо вона нібито завідує у Бога весною” [10: 699]. З її приходом розпочинається танення снігу: **Явдока (Євдокія)**. 2. На Явдоки води на боки. (Залісе). З початком марта часто буває відталь [Ф. 1910: 359].

За давньою традицією в цей день “господарі вгадують урожай” [3: 231]. У мікротексті паремії: **Євдока**. 2. Який день на Євдоки, таке буде ціле літо (Лучак.). Ворожать погоду [Ф. 1907: 87], – відтворено “ворожіння” стосовно літньої погоди. Олекса Воропай у своєму нарисі зазначає, що: “городники “під Явдоху” сіють капусту, вірячи, що вона вже не буде боятися морозів. Якщо розтане сніг і на вулицях стоять калюжі, то пасічники вірять, що вони матимуть багато меду, як води” [3: 231].

У паремійному корпусі “Галицько-руських народніх приповідок” Івана Франка натрапляємо на низку примівок, що містять означений геортонім. Мікротекст паремії **Євдока**. 1. Від Євдоки за три роки. (Цен.). Жартлива відповідь на питане: коли віддаси довг? [Ф. 1907: 87], – ідентифікує жартівливе (неточне) означення часу (буквально: ніколи).

З часу прийняття християнства жіноче ім'я Євдокія/Явдóха ввійшло в український іменник, витворивши кілька десятків похідних утворень: Вівдя, Вівдечка, Вівдúся, Вівдóшенька, Вівдóшка, Докія, Докієчка, Докійка, Дóся, Дóця, Євдóшка/Явдóшка, Євдóшечка/Явдóшечка, Явдóня, Явдоня́тко, Явдóнька” [19: 121–122]. Від цього імені утворено й низку матронімічних прізвищ, як-от: Явдоша́к “утв[орене] за допомогою суф. -ак”, Явдошенко “утв[орене] за допомогою суф. -енк-о”, Явдóшин “утв[орене] з субстантивованого присв. прикметника з суф. -ин”, Явдошу́к “утв[орене] за допомогою суф. -ак” [21: 1243].

У лексикографічному збірнику Івана Франка натрапляємо на гумористичний мікротекст паремії, у якій згадано означений антропонім: **Явдока (Євдокія)**. 3. Явдоха – дала всім по троха. (Рава Р.) ...псам... (Наг.). Насмішка або мудроване. [Ф. 1910: 359].

3. Parodia sacra в мікротекстах паремійного корпусу “Галицько-руських народні приповідки” Івана Франка. У паремійному корпусі лексикографічного збірника Івана Франка натрапляємо на чималу кількість мікротекстів, які відображають численні прояви народної сміхової культури. Безперечно, вони потребують ґрунтовного аналізу та окремих студій, однак зважаючи на вузьку тематику розвідки та обсяг проаналізованого фактологічного матеріалу, ми розглядатимемо лише ті паремії, що містять гагіогіоніми.

Для сміхової народної культури типовою є профанація священного, того, що репрезентує офіційний канон. Варто зауважити, що у “Галицько-руських народніх приповідках” відображено чи не всі прояви “священної пародії” (“parodia sacra”). У запропонованій розвідці ми спиратимемося лише на ті прояви пародіювання, що стосуються паремій з гагіонімами, а саме: *пародії на сакральні тексти (молитви); гагіономени в жартівливому потрактуванні; псевдогагіоніми в гагіографічних травестіях; псевдогагіоніми-соматизми.*

3.1. Пародії на сакральні тексти (молитви). Одним із найбільш розповсюджених проявів parodia sacra є пародіювання сакрального (святописемного чи богослужбового) тексту. Як слушно зауважує упорядник у притекстових коментарях до примівки – **Анна**. 1 – йдеться про використання відомого пасажу молитви до Богородиці. У примівці відтворено окремий пасаж відомої християнської молитви “Радуйся, Маріє” (“Богородице діво” (лат. Ave Maria). Ця молитва є також ангельським привітанням (лат. *angelico salutatio*), бо її початок вміщує слова Архангела Гавриїла, якими він привітав Пресвяту Діву Марію у день Благовіщення: **Анна**. 1. Анна – не велика обрадованна. (Наг.). Знач. не велика потіха. “Обрадованна” взяте зі звісної молитви до Богородиці, але вжите як іменник тут і в інших приповідках [Ф. 1901: 7]; **Анна**. 3. Анна – не велика обрадованна. (Наг.). Знач. не велика потіха. “Обрадованна” взяте зі звісної молитви до Богородиці, але вжите як іменник тут і в інших приповідках [Ф. 1901: 7]; **Великий**. 11. Не велика обрадованна. (Наг.). Обрадованна в значінно радість, пожиток, користь, пор. висше Анна 1 [Ф. 1901: 145].

3.2. Гагіономени в жартівливому потрактуванні. У лексикографічному збірнику Івана Франка натрапляємо на мікротексти паремій, у яких найменування святих набули іронічного прочитання. Жартівливі інтерпретації окремих біблійноантропонімів чи гагіонімів мають глибоке історичне підґрунтя. Михайл Бахтин зазначає: “Подвійний аспект сприйняття світу і людського життя існував вже на ранніх стадіях розвитку культури. У фольклорі первісних народів поряд з серйозними (за організацією і тоном) культами існували й сміхові культи, які

висміювали і обзивали божество (“ритуальний сміх”), поряд з серйозними міфами – міфи сміхові й лайливі, поряд з героями – їхні пародійні двійники-дублери” [1: 10].

До переліку паремій, що містять жартівливо потрактовані гагіоніми долучаємо вже згадану примівку: **Варвара**. 3. Сьвіта Варвара по світї брикала. (Бабух.). Примівка в формі мудрованя [Ф. 1910: 396], та мікротекст рапемії: **Марія**. 1. Марія Єгипецька упала з припічка, а Андрій Крицький хопив ї за цицьки. (Прошова). Так приповідала стара попадя [Ф. 1908: 378].

3.3. Псевдогагіоніми в гагіографічних травестіях. У паремійному корпусі лексикографічного збірника Івана Франка натрапляємо на мікротексти паремій, що містять псевдогагіоніми, вміщені в псевдожитійні пасажі. Гагіографічні травестії стосувалися трьох псевдогагіонімів, вжитих у “Галицько-руських народніх приповідках”; йдеться про: *святю Анцю* (святю Анну/Ганну): **Анця**. 1. Десть далеко за Бескидами є свята Анця, що лежить на стриху в трумні, їсть булки і варіне, а більше ничо’ (Дид.). Бойківське оповіданє, іронічно про ліниву жінку [Ф. 1910: 376]; *свьїту Таньку* (святю Атанасію): **Танька**. 1. Свьїта Танька, що в небі табаку продає. (Дрог.). Табака належить до досить дорогих товарів. Дешева табака – річ ідеальна, яку хиба в небі можна дістати. Відси мабуть пішла і гра слів, що є в небі така свята Танька (Атанасія), яка продає, а може й безплатно дає святим табаку [Ф. 1909: 195]; *свьїту Сеньку* (святю Ксенію/Оксану) **Сенька**. 1. Свьїта Сенька, що в неї потка лисенька. (Дрог.). Жартлива примівка до імени Сенька. Сенька – по грецьки Ξένια, по українськи Оксана [Ф. 1909: 83]. Особливістю означених псевдогагіонімів є те, що вони є гіпокористиками до розповсюджених християнських імен, та нагадують гагіономени.

3.4. Псевдогагіогіоніми-соматизми. У лексикографічному збірнику “Галицько-руських народніх приповідок” Івана Франка натрапляємо на паремії, що містять у своїй структурі соматизми, які відображають тілесний код культури в усій палітрі смислових відтінків. Однією з проєкцій відчитання тілесного коду є сміхова народна культура. Михайл Бахтін зазначає: “У власне тілесному аспекті, котрий ніде чітко не відокремлений від космічного, верх – це лице (голова), низ – це репродуктивні органи, живіт і зад... Зниження означає також приземлення, прилучення до землі – начала, що поглинає і водночас народжує: знижуючи, і хоронять, і сіють водночас, щоб народити знову краще й більше” [1: 28].

У паремійному корпусі Івана Франка виявлено конструкції, у котрих задля досягнення комічного носії мови вживають найменування фальшивих святих, що виникли в результаті онімізації апелювативів-соматизмів. Важливе місце у контексті травестійного переосмислення займає дихотомічна інтерпретація тілесного канону (стандарту): з одного боку, маємо низку уявлень про ідеальне (еталонне, довершене) тіло, які виформовують та регламентують закони різноаспектного соціокультурного буття, а з іншого боку – гротескне тіло в контексті сміхової народної культури. Михайл Бахтін зазначає: “гротескне тіло не відмежоване від іншого світу [...]. Акценти лежать на тих частинах тіла, де воно або відкрите до зовнішнього світу, тобто де світ входить в тіло чи випинає з нього, або воно само випинає в світ, тобто на отворах, опуклостях, на всіляких відгалуженнях та відростках” [1: 33]. Тілесний канон народної сміхової культури реалізується у примівках з *псевдогагіонімами-соматизмами*: **Варгуля**. 1. Честь Богу хвала, а сьвітї Варгули на офіру. (Наг.). Приповідують випиваючи чарку. Сьвята Варгуля – фантастична сьвята, утворена від слова варга = губа, себ то: на офіру своїм власним устам [Ф. 1901: 137]; **Г-ця**. 21. Г-

ця – мучениця: що хто завинив, а її карают. (Збар.). Вона сама невинна нічого, а про те відбуває кару за інші часті тіла [Ф. 1905: 485]; **Г-ця**. 22. Г-ця – праведниця, все за чужі гріхи терпит. (Крех.) [Ф. 1905: 485]. Слова, що належали до сфери мовного табу (наприклад, лексика, яка позначає певні фізіологічні процеси в організмі людини, частини тіла тощо), упорядник не відтворював повністю, а подавав, як правило, скорочено. З огляду на контекст, реципієнт (носій мови) міг легко відчитати ці скорочення.

Висновки. Вивчення паремійного корпусу “Галицько-руських народніх приповідок” Івана Франка належить до пріоритетних завдань української пареміології. Опрацювання лексикографічного збірника дало змогу виявити чималий пласт примівок, які містять гагіономени.

У розвідці запропоновано терміни, які стосуються опису та систематизації гагіономенів, що трапляються в паремійному корпусі Івана Франка. Основну увагу зосереджено на аналізі гагіогіонімів (найменуваннях святих жінок).

Для аналізу відібрано 22 мікротексти паремій лексикографічного збірника Івана Франка, що містять найменування святих жінок, які розташовані в 13 словникових статтях

У лексикографічному збірнику виокремлюємо 8 примівок, що містять елементи священної пародії.

3-поміж відібраних мікротекстів натрапляємо на найменування двох святих – Святої-великомучениці Варвари та Преподобної мучениці Євдокії. Частина мікротекстів означених паремій містить геортоніми, що позначають дні вшанування цих святих.

Лексикографічна праця “Галицько-руські народні приповідки” Івана Франка була для свого часу новим словом у царині лексикографічного опрацювання зібраного матеріалу, актуальною вона залишається й дотепер. “Галицько-руські народні приповідки” вміщують чимало гагіономенів, які потребують подальшого вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бахтин М. М.* Творчество Франсуа Рабле и народна культура средневековья и Ренессанса / М. М. Бахтин. – Москва, 1990. – 544 с.
2. *Возний Т. М.* Словотвір дієслів в українській мові у порівнянні з російською та білоруською / Т. М. Возний. – Львів, 1981. – 187 с.
3. *Воропай О.* Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис: в 2 т. Т. 1. / О. Воропай; Репринтне видання. – Київ, 1991. – 455 с.
4. *Сосенко К.* Культурно-історична постать староукраїнських свят Різдва і Щедрого Вечера / К. Сосенко; Репринтне видання. – Київ, 1994. – 360 с.
5. *Тимошик Г.* Давньоукраїнські теоніми в лінгводидактичному аспекті / Г. Тимошик // Теорія і практика викладання української мови як іноземної: зб. наук. праць. – Львів, 2010. – Вип. 5. – С. 93–101.
6. *Тимошик Г.* “Ісус є Христос, Божий син”: новозавітна містерія кризь призму мовних візій “Галицько-руських народних проповідок” Івана Франка / Г. Тимошик // Міфологія і фольклор. – Львів, 2016. – № 1–2 (20). – С. 90–106.
7. *Тимошик Г., Якимович-Чапан Д.* Українські міфоніми в лінгводидактичного аспекті: спроба лексикографічного опису / Г. Тимошик, Д. Якимович-Чапан // У вимірах слова: зб. наук. праць на пошану проф. Ірини Кочан / [упорядн.: О. Антонів, О. Туркевич, І. Фецько]. – Львів, 2019. – С. 320–335.

8. Юрчук Л. А. Суфіксальний дієслівний словотвір / Л. А. Юрчук // Словотвір сучасної української літературної мови / відп. ред. М. Жовтобрюх. – Київ, 1979. – С. 171–227.

9. Яцык С. А. Вступление. Тренды в изучении святости / С. А. Яцык // Европа святых. Социальные, политические и культурные аспекты святости в средние века / отв. ред. С. А. Яцык. – Санкт-Петербург, 2019. – С. 5–15.

REFERENCES

1. Bakhtin, M. M. (1990). *The work of François Rabelais and the folk culture of the Middle Ages and the Renaissance*. Moscow.

2. Vozniy, T. M. (1981). *Derivation of verbs in the Ukrainian language in comparison with Russian and Belarusian*. Lviv.

3. Voropai, O. (1991). *The customs of our people. Ethnographic sketch*. In 2 volumes. Vol. 1. Kyiv.

4. Sosenko, K. (1994). *Cultural and historical figure of the old Ukrainian holidays of Christmas and Generous Evening*. Kyiv.

5. Tymoshyk, H. (2010). *Ancient Ukrainian Theonyms in the Linguistic Aspect // Theory and Practice of Teaching Ukrainian as a Foreign Language*. Lviv. Issue. 5, 93–101.

6. Tymoshyk, H. (2016). “Jesus is the Christ, the Son of God”: the New Testament mystery through the lens of Ivan Franko’s “Galician-Ruthenian Folk Proverbs”. In: *Mythology and Folklore*. Lviv, № 1–2 (20), 90–106.

7. Tymoshyk, H., Yakymovych-Chapran, D. (2019). Ukrainian mythonyms in the linguo-didactic aspect: an attempt of a lexicographic description. In: *Coll. Sciences. on behalf of prof. Irina Kochan*. Lviv, 320–335.

8. Yurchuk, L. A. (1979). *Suffixed verbal word formation*. In the book: *Dictionary of Contemporary Ukrainian Literary Language*. Kyiv, 171–227.

9. Yatsyk, S. A. (2019). Introduction. Trends in the study of holiness. In: *Europe of the Saints. Social, political and cultural aspects of holiness in the Middle Ages*. Sankt-Petersburg, 5–15.

СЛОВНИКИ

10. Антологія знаків української етнокультури. Словник-довідник / уклад.: В. Жайворонок. – Київ, 2018. – 758 с.

11. Древнегреческо-русский словарь : в 2 т. Т. 1 (А–Л) / сост. И. Х. Дворецкий. – Москва, 1958. – 1043 с.

12. Енциклопедія історії України : в 10 т. Т. 1 (А–В) / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – Київ, 2005. – 668 с.

13. Католическая энциклопедия : в 5 т. Т. 1 (А–З) / редкол.: о. Г. Цёрох (председатель) и др. – Москва, 2002. – 1906 с.

14. Словарь русской ономастической терминологии / сост.: Н. В. Подольская. 2-е изд. перераб. и доп. / отв. ред. А. В. Суперанская. – Москва, 1988. – 187 с.

15. Религия: Энциклопедия / сост. и общ. ред. А. А. Грицанов, Г. В. Синило. – Минск, 2007. – 960 с.

16. Славянские древности: Этнолингвистический словарь: в 5 т. Т. 1 (А (Август) – Г (Гусь)) / [под ред. Н. И. Толстого]. – Москва, 1995. – 578 с.

17. Славянские древности: Этнолингвистический словарь: в 5 т. Т. 2 (Д (Давать) – К (Крошки)) / [под ред. Н. И. Толстого]. – Москва, 1999. – 702 с.

18. Словник сучасної української мови : в. 11 т. Т. 5 (Н–О). / за ред. І. К. Білодіда (голова). – Київ, 1974. – 840 с.
19. Словник українських імен / уклад.: І. І. Трійняк. – Київ, 2005. – 509 с.
20. Словник українських прізвищ : у 2 т. Т. 1. (А–М) / уклад.: Ю. Редько. – Львів, 2005. – XXVI, 720 с.
21. Словник українських прізвищ : у 2-х т. Т. 2. (Н–Я) / уклад.: Ю. Редько. – Львів, 2007. – 1438 с.
22. Софія-логос. Словник / уклад.: С. Аверинцев – 2-ге вид. – Київ, 2004. – 636 с.
23. Українська міфологія / уклад.: В. Войтович. – Київ, 2002. – 664 с.

ДЖЕРЕЛА

- Ф. 1901 – Галицько-руські народні приповідки / зібрав, упорядкував і пояснив др. Іван Франко. Львів, 1901. Т. I. Вип. 1 (А–Відати). VIII + 200 с.
- Ф. 1905 – Галицько-руські народні приповідки / зібрав, упорядкував і пояснив др. Іван Франко. Львів, 1905. Т. I. Вип. 2 (Відати–Діти). XXV + С. 201–600.
- Ф. 1907 – Галицько-руські народні приповідки / зібрав, упорядкував і пояснив др. Іван Франко. Львів, 1907. Т. II. Вип. 1 (Діти–Кпити). 300 с.
- Ф. 1908 – Галицько-руські народні приповідки / зібрав, упорядкував і пояснив др. Іван Франко. Львів, 1908. Т. II. Вип. 2 (Кравець–Пять). X + С. 301–612.
- Ф. 1909 – Галицько-руські народні приповідки / зібрав, упорядкував і пояснив др. Іван Франко. Львів, 1909. Т. III. Вип. 1 (Рабунок–Час). 300 с.
- Ф. 1910 – Галицько-руські народні приповідки / зібрав, упорядкував і пояснив др. Іван Франко. Львів, 1901. Т. III. Вип. 2 (Час–Ячмінь). IX + С. 301–541.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ¹

- Бібр. – Бібрка, містечко бобрецького пов.
- Вислоб. – Вислобоки, село львівського пов.
- Гнідк. – (Михайло Гнідковський).
- Городен. – Городенка, містечко городенського пов.
- Дар. – (Mieczysław Darowski).
- Дид(ь). – Дидьова, село турецького пов.
- Доброс. – Добросин, село жовківського пов.
- Дрог. – Дрогобич, місто дрогобицького пов.
- Замул. – Замулинці, село коломийського пов.
- Збар. – Збараж, містечко збараського пов.
- Ільк. – (Григорій Ількевич).
- Кольб. – (Оскар Кольберг).
- Крех. – Крехів, село жовківського пов.
- Кривор. – Криворівня, село косівського пов.
- Лучак. – (Др. В. Лучаківський).
- Мінч. – (Филимон Мінчакевич).
- Мшан. – Мшанець, село старосамбірського пов.
- Наг. – Нагуєвичі, село дрогобицького пов.
- Рава Р. – Рава Руська, містечко равського пов.

¹ Збережено авторську орфографію Івана Франка, упорядника видання “Галицько-руські народні приповідки”.

Явор. – Яворів, містечко яворівського пов.

Стаття надійшла до редколегії 10. 04. 2019
прийнята до друку 09. 06. 2019

GAGIONIMIC SPACE OF THE CORPUS OF PAREMIAS OF “THE GALICIAN-RUTHENIAN FOLK PROVERBS” BY IVAN FRANKO

Halyna Tymoshyk

*Ivan Franko National University of Lviv,
Ivan Kovalyk department of Ukrainian language,
Ivan Kovalyk department of Ukrainian Language,
1/234, Universytets'ka Str., Lviv, Ukraine, 79602,
phone (0 322) 239 47 17
e-mail: halyna.tymoshyk@gmail.com*

An important segment of the religious life of the orthodox Christian religious community is the worship of saints (apostles, prophets, martyrs), who, having passed through difficult trials, dramatically ended their lives but did not betray the tenets of their chosen faith. For this reason, they remain moral authorities for many religious people at different times.

Over the course of more than two thousand years of Christianity, the practice of choosing a name according to the traditions of the Western or Eastern rites has emerged. In modern times, Protestant churches of different denominations have also proposed their approaches to the choice of names. The names of the saints (gagionims) have been supplemented, and in some places, considerably replaced by the names of those peoples who have adopted Christianity. The annual calendars of the Catholic and Orthodox churches reflect the main Christian festivals of the Lord and Our Lady cycles. In addition to the above, an important component of the church names are the names of the saints, the worship of which has a long tradition and is realized during the annual calendar cycle at numerous holidays in their honor. Despite the lists of gagionimens established by the Western and Eastern Churches, each ethno-cultural community creates its own martyrologists, each time complementing them with the names of their saints who underwent canonization and are introduced to the saints' sanctum.

The article deals with the microtexts of Ivan Franko's "Galician-Ruthenian Folk Proverbs" containing the names of holy women – gagioinonyms, which, compared with the names of holy men – gagioandronyms, are scarcely represented in the corpus under scrutiny. There have been selected 22 microtexts of paremias containing the names of holy women found in 13 dictionary entries in the analyzed Ivan Franko's lexicographic collection.

We managed to find examples of so-called (popular) laughter culture in "Galician-Ruthenian Folk Proverbs". Among the selected microtexts, we distinguish 9 paremias representing manifestations of *parodia sacra*.

In his work, Ivan Franko often referred to foreign and authentic lexicographic sources. This helped the author to create his own architectonics of the lexicographic corpus of "Galician-Ruthenian Folk Proverbs" and develop a metalanguage of its description.

Keywords: proverb/paremia, microtext of the proverb/paremia, text commentary, agionym, agionomen, agioandronym, agioinonym, pseudoagionym, pseudoagioandronym, pseudoagioinonym, pseudoagionym-somatism, geortonym.